

**RECENZJA NARZĘDZI EWALUACYJNYCH W ZAKRESIE PRACY
ZE SPOŁECZNOŚCIĄ LOKALNĄ, ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM
NARZĘDZI BRYTYJSKICH**

Barbara Bąbska

1. Organizowanie społeczności lokalnej (OSL) – proces ukierunkowany na zmianę społeczną

Istotą organizowania społeczności lokalnej, zgodnie z tym co propagowała prekursorka polskiej pracy socjalnej Helena Radlińska jest „*przekształcanie środowiska siłami środowiska w imię ideału*”. Przekształcanie oznacza wywołanie zmiany społecznej, która wiąże się z poprawą jakości funkcjonowania społeczności lokalnych, zagrożonych wykluczeniem społecznym. Główną siłą, która jest w stanie doprowadzić do zmiany są natomiast podmioty wchodzące w skład danej społeczności, w tym przede wszystkim sami mieszkańcy. W procesie organizowania społeczności najważniejsi są bowiem ludzie, ponieważ bez ich zaangażowania zmiana społeczna nie jest możliwa. Do podstawowych zadań organizatora należy zatem:

- pobudzanie, często pozostającego w uśpieniu, potencjału mieszkańców, dodawanie im sił, żeby w końcowym efekcie mogli oni wziąć na siebie odpowiedzialność za swój los indywidualny, jak również los społeczności, w której toczy się ich życie; jest to związane z przywróceniem tym ogniwoom roli podmiotu życia społecznego, którego podstawową cechą jest poczucie sprawstwa,
- inicjowanie/tworzenie sytuacji umożliwiających mieszkańcom aktywne włącznie się w działania ukierunkowane nie tylko na rozwiązywanie problemów, ale również na rozwój zarówno społeczności, jaki i osobisty poszczególnych osób,
- włączanie w proces zmiany lokalnych instytucji oraz organizacji (w tym również władz lokalnych) jako podmiotów wspierających, wzmacniających oraz uzupełniających działania danej społeczności w zakresie rozwiązywania problemów, zaspakajania potrzeb oraz rozwoju.

Podejmowane przez organizatora działania powinny być natomiast ukierunkowane na tworzenie lub odtwarzanie poczucia tożsamości i solidarności, zmianę układu sił na danym terenie, wyrównywanie szans, poprzez wspieranie/wzmacnianie osób i grup znajdujących się w najbardziej niekorzystnym położeniu oraz restrukturyzację stosunków społecznych, ponieważ zaburzenia w tym zakresie mogą być przyczyną występujących dysfunkcji.

O zmianie społecznej można mówić dopiero wtedy, gdy mają miejsce rzeczywiste przeobrażenia w zakresie wartości, celów oraz aspiracji zarówno poszczególnych osób, grup, jak i społeczności jako całości. Jest to ściśle związane z rozwojem kapitału ludzkiego oraz społecznego. Pierwszy jest związany ze zwiększeniem poziomu wiedzy, umiejętności, doświadczenia, kompetencji, co umożliwia między innymi udział w różnego rodzaju przedsięwzięciach edukacyjnych. Drugi oznacza wzrost zaufania i zaangażowania, które

wspierają współpracę i wymianę, prowadząc do wzrostu dobrostanu danej społeczności lokalnej. Tak rozumianej zmiany nie da się osiągnąć jedynie poprzez organizowanie jednorazowych, czy nawet cyklicznych działań związanych np.: ze wspólnym malowaniem klatek schodowych, czy też dbaniem o estetykę terenu. Takie działania są oczywiście ważne, ponieważ angażują ludzi i sprawiają, że przyjemniej mieszka się im w czystym otoczeniu. Nie wpływają jednak faktyczną i znaczącą poprawę jakości ich życia. Osiągnięcie rzeczywistej poprawy/zmiany jakości funkcjonowania społeczności lokalnej jest możliwe wyłącznie poprzez:

- prowadzenie długofalowego procesu upodmiotowienia ludzi,
- budowanie/wzmacnianie potencjału danej społeczności jako całości, jak również jej poszczególnych składników (osób i grup),
- tworzenie sieci współpracy oraz lokalnych struktur, wspierających rozwój danej społeczności,
- budowanie zdolności do rozwiązywania problemów oraz tworzenie środowiska zmiany.

Proces ten powinien być uruchomiony przez organizatora społeczności lokalnej i wspierany przez niego do momentu powstania takich struktur, które przejmą jego funkcję i zapewnią samostanowienie tej społeczności. Wspieranie jest związane między innymi z koniecznością bieżącego i systematycznego monitorowania oraz analizowania przebiegu procesu, czyli z ewaluacją. Polega ona na stałym rejestrowaniu postępu, czyli zbieraniu dowodów zmiany (materiałów, informacji dokumentujących postęp/zmianę lub jej brak) oraz poddawaniu ich refleksyjnej analizie. Organizowanie społeczności lokalnej, połączone z ewaluacją powinno przebiegać według opracowanego przez Scottish Community Development Centre schematu LEAD (Learning, Evaluation and Planning), który odpowiada zasadom i wartościom rozwoju społeczności lokalnej. Zgodnie z nim organizator społeczności lokalnej w swojej pracy powinien:

- **kierować się potrzebami społeczności lokalnej**, czyli odpowiadać na potrzeby oraz problemy, kierując się zasadą wyrównywania szans i sprawiedliwości społecznej,
- **skupiać się na zmianie**, czyli na efektach/rezultatach prowadzonych działań, zależeć mu powinno na osiąganiu realnych i wymiernych zmian, wpływających na rzeczywistą poprawę jakości funkcjonowania danej społeczności,
- **angażować mieszkańców w proces zmiany** (bez ich udziału osiągnięcie zmiany jest niemożliwe),

- **budować i rozwijać sieci relacji** wewnątrz danej społeczności jak i między nią a światem zewnętrznym,
- **być zainteresowany zwiększaniem poziomu siły mieszkańców i ich zdolności** do kierowania własnym losem oraz losem swojej społeczności,
- **dbać o ulepszanie swojego warsztatu pracy**, czyli być otwartym na uczenie się z doświadczenia.

Takie podejście wskazuje, że proces organizowania społeczności lokalnej nie może być prowadzony schematycznie i rutynowo, poprzez mechaniczne wprowadzenie kolejnych narzędzi czy też metod pracy. Idea OSL wymaga, żeby **organizator społeczności lokalnej był refleksyjnym praktykiem**, działającym z przekonaniem, że to co robi ma sens i służy dobru danej społeczności lokalnej. Osobą, której od początku pracy towarzyszy refleksja nie tylko nad sytuacją danej społeczności, ale również nad własną postawą i własnymi działaniami. Refleksyjny praktyk nie tylko bardzo dokładnie przygotowuje się do pracy oraz realizuje zaplanowane działania, ale co równie ważne w sposób świadomy bada/sprawdza ich efektów. Poddaje krytycznej analizie zarówno sukcesy, jak i porażki, zaś wyniki wykorzystuje do planowania dalszych działań lub modyfikowania już istniejących planów.

2. Ewaluacja w organizowaniu społeczności lokalnej

Ewaluacja w procesie organizowania społeczności lokalnej jest oceną skuteczności, efektywności, użyteczności oraz trwałości zmian, zachodzących w danej społeczności lokalnej w efekcie realizowanych w niej i z nią działań. Jest ona **plaszczyną uczenia się z doświadczenia** oraz umożliwia:

- dokonanie **analizy postępu w procesie zmiany**, służy bowiem mierzeniu postępu/zmiany, jaka zachodzi w danej społeczności na skutek interwencji/działań podejmowanych przez organizatora społeczności lokalnej; poprzez poddawanie analizie zarówno sukcesów, jak i porażek pozwala na korygowanie planów dotyczących dalszej pracy,
- **sprawdzenie czy realizowane w danej społeczności działania odpowiadają na potrzeby mieszkańców**: czy mają sens, czy prowadzą do zmiany, czy też nie,
- **zebranie informacji niezbędnych do dalszej pracy**, ponieważ ewaluacja jest podstawą przyszłego planowania (umożliwia ona poprawienie jakości zarówno bieżących, jak i przyszłych działań/interwencji inicjowanych przez organizatora),
- **dokonanie oceny zasobów oraz kosztów realizacji**,
- **uzasadnienie sensu wdrażania metody OSL oraz pracy organizatora społeczności lokalnej**.

Ten ostatni element jest niezwykle znaczący z punktu widzenia instytucji zatrudniającej organizatora oraz kształtowania lokalnej polityki społecznej. Prezentowanie materiałów dokumentujących zmianę przedstawicielom władzy samorządowej, sponsorom, czy też szerszej społeczności jest najlepszym sposobem na przekonanie ich, że organizowanie społeczności lokalnej jest skutecznym sposobem walki ze społecznym wykluczeniem oraz dyskryminacją i nierównościami społecznymi. A co za tym idzie, że warto inwestować w rozwój tej metody pracy oraz osób ją realizujących. Ewaluacja ważna jest również dla samego organizatora. Dzięki niej może on udowodnić, że dobrze pracuje, że jego działania mają sens, ponieważ ich efektem jest poprawa jakości funkcjonowania społeczności z którą pracuje. Ponadto ewaluacja może być dla niego źródłem satysfakcji, gdy pokazuje, że pojawiają się pożądane efekty oraz wzmacniać jego profesjonalizm, poprzez zwiększenie odpowiedzialności, wiedzy i umiejętności.

Ewaluację w procesie organizowania społeczności lokalnej można uznać za prawidłowo prowadzoną tylko wówczas, gdy:

- jest traktowana jako **ciągły proces** (a nie jednorazowe zdarzenie) i **obejmuje całość działań w danej społeczności lokalnej**, oznacza to, że ewaluacja rozpoczyna się już na etapie badania zasobów i potrzeb, jest prowadzona systematycznie i dotyczy zarówno realizacji poszczególnych działań, jak i całego procesu pracy w danej społeczności lokalnej,

- stanowi **uczciwą oceną postępu**, co oznacza, że pokazuje faktyczną drogę, jaką przeszli ludzie oraz ich pracę i zmianę, jaka stała się udziałem zarówno indywidualnych osób, grup, jak i całej społeczności; rejestracja postępu jest możliwa tylko poprzez porównanie tego co było z tym co jest, z tym co się zmieniło w efekcie wspólnych działań,
- **dokonuje analizy zarówno sukcesów, jak i porażek** oraz czynników, które się do tego przyczyniły (wyniki analizy sukcesów służą wzmocnieniu podmiotów, które miały w tym swój udział, natomiast analiza porażek służy korygowaniu dalszych planów, działań),
- **uwidacznia wszystkie aspekty zmiany**, czyli uwzględnia zarówno zmiany indywidualne, grupowe, mające znaczenie dla rozwoju danej społeczności, jak i szerszy kontekst dotyczący zmian w relacjach danej społeczności z jej szerszym otoczeniem, czyli np.: z innymi społecznościami danej dzielnicy, miasta.
- **angażuje wszystkie zainteresowane strony** (również w proces określania wskaźników zmiany, czyli pytań, na których odpowiedź wskaże czy postęp miał miejsce, czy też nie),
- **wykorzystuje pomysłowe i twórcze podejścia** wzmocniające lub pobudzające zaangażowanie ludzi.

Jednym z podstawowych zadań ewaluacji procesu organizowania społeczności lokalnej (podobnie jak w przypadku innych metod pracy socjalnej) jest dostarczanie kryteriów, metod i środków umożliwiających ocenę racjonalności działań, realizowanych przez organizatora społeczności lokalnej. Wykonanie tego zadania jest możliwe poprzez realizowanie **pięciu funkcji ewaluacji**, do których należą:

- **poprawa planowania** poprzez dostarczenie argumentów uzasadniających celowość podejmowania określonej interwencji/działania,
- **poprawa jakości wdrażania**, poprzez usprawnienie procesu zarządzania interwencją/działaniami,
- **wzmocnienie odpowiedzialności** poprzez zwiększoną skuteczność i wydajność działań realizowanych w danej społeczności,
- **wspieranie procesów uczenia się** m.in.: poprzez zwiększanie wiedzy oraz umiejętności organizatora społeczności lokalnej jako refleksyjnego praktyka,

- **wzmacnianie współpracy i współodpowiedzialności** poprzez stosowanie zasady empowermentu, aktywizowanie oraz wzmacnianie relacji i sieci powiązań między podmiotami uczestniczącymi w działaniach, realizowanych w danej społeczności lokalnej.

W odniesieniu do pomocy społecznej jako systemu, ewaluacja procesu organizowania społeczności lokalnej pełni:

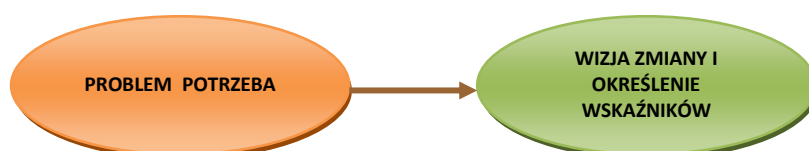
- **funkcję edukacyjną/poznawczą** ponieważ wspomaga proces uczenia się organizatora społeczności lokalnej, wpływa na zwiększenie jego wiedzy oraz umiejętności,
- **funkcję administracyjną** ponieważ pozwala na dokonywanie oceny pracy organizatora społeczności lokalnej oraz wprowadzanie i utrzymanie wysokich standardów pracy danej instytucji,
- **funkcję pobudzania i rozwoju instytucji/organizacji**, ponieważ wpływa na wzrost jej elastyczności, otwartości oraz gotowości do podejmowania nowych wyzwań.

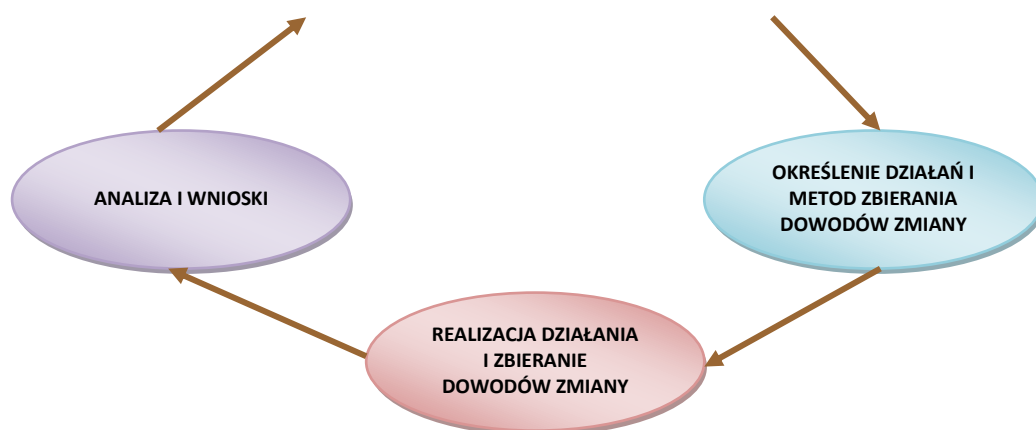
W odniesieniu do procesu organizowania społeczności lokalnej, ewaluacja służy wypracowaniu efektywnych programów interwencji socjalnej co oznacza, że pełni ona:

- **funkcję kontrolną**, która wiąże się z monitorowaniem sytuacji w danej społeczności przez cały okres, w którym pracuje z nią organizator społeczności lokalnej,
- **funkcję uczestniczącą**, dzięki której członkowie społeczności lokalnej mają możliwość uczestniczenia w procesie przygotowywania i realizacji działań ukierunkowanych na wywołanie zmiany społecznej oraz ocenie ich efektywności,
- **funkcję komunikacyjno – wspierającą**, ponieważ pozwala organizatorowi lepiej zrozumieć sytuację społeczności z którą pracuje.

Wskazane powyżej cechy prawidłowej diagnozy oraz funkcje wskazują, że istotą ewaluacji w organizowaniu społeczności jest to, że musi ona towarzyszyć całemu procesowi pracy w danej społeczności lokalnej tworząc zintegrowany powtarzający się pięcioelementowy cykl procesu działania i ewaluacji.

CYKLICZNY PROCES DZIAŁANIA I EWALUACJI W OSŁ

1. Określenie problemu/potrzeby.

Na wstępie konieczne jest przeprowadzenie badań diagnostycznych oraz określenie, jakie są problemy/potrzeby danej społeczności, czyli jaka jest jej aktualna sytuacja.

2. Wizja zmiany i określenie wskaźników

Znając problem/potrzebę należy określić: jak powinno być, czyli wypracować wspólne z lokalnymi aktorami wizję zmiany oraz wskazać co będzie dowodem postępu/zmiany.

3. Określenie działań i metod zbierania dowodów zmiany.

Mając wypracowaną wizję i określone wskaźniki zmiany, należy dokonać wyboru sposobów działania/metod pracy oraz przeanalizować je pod kątem możliwości zastosowania, co wiąże się z dokonaniem oceny czy są odpowiednie zasoby umożliwiające wdrożenie działań w życie. Ponadto należy określić w jaki sposób i przy pomocy jakich narzędzi będą zbierane materiały dokumentujące czy zmiana zaszła, czy też nie.

4. Realizacja działań i zbieranie dowodów zmiany.

Wiąże się z wdrażaniem w życie planów oraz bieżącym monitorowaniem tego co dzieje się w społeczności w związku z realizacją danego działania. Monitorowanie wiąże się ze zbieraniem materiałów, który umożliwia udokumentowanie zachodzących zmian, czyli odpowiedzą na pytanie: czy postęp ma miejsce, jakie zmiany zaszły, co o tym świadczy.

5. Analiza i wnioski.

Wiąże się z poddaniem krytycznej analizie zebranego materiału dotyczącego zmiany, zarówno pod kątem sukcesów, jak i porażek i na tej podstawie wypracowanie wniosków do dalszej pracy.

I cykl zaczyna się od początku, czyli od zdefiniowania problemu/potrzeby. Takie postępowanie wynika z tego, że każde działanie wpływa na zmianę (pozytywną lub negatywną) sytuacji w danej społeczności. Stąd pojawia się konieczność aktualizowania diagnozy i dostosowywanie kolejnych działań do aktualnej sytuacji (a nie do sytuacji, która była w chwili przystąpienia organizatora do pracy).

3. Ewaluacja uczestnicząca

Ewaluacji w OSL nie jest eksperckim badaniem zmiany społecznej, lecz procesem, który powinien być prowadzony w oparciu o takie same zasady i wartości jak cała praca ze społecznością lokalną. Jest ona badaniem w działaniu angażującym zarówno organizatora

społeczności lokalnej, jak i innych aktorów życia społecznego. Oznacza to, że organizator po pierwsze powinien być bezpośrednio zaangażowany w cały proces, ponieważ tylko dzięki temu ma szansę na pozyskanie dowodów, świadczących o tym, że zachodzi zmiana niekorzystnej sytuacji. Dowody zmiany pojawiają się bowiem w trakcie działania i nie da się ich uzyskać stojąc z boku, będąc biernym obserwatorem, czy też poprzez przeprowadzenie np.: badań ankietowych. I po drugie powinien on włączać w proces ewaluacyjny inne podmioty, w tym w szczególności mieszkańców oraz lokalnych partnerów.

Ewaluacja uczestnicząca jest stałą pracą z ludźmi, a zatem nie należy jej traktować jako zbioru technik badawczych, lecz jako przemyślany proces wspólnego określania wskaźników, zbierania dowodów zmiany, ich analizy oraz upowszechniania wyników. W takim ujęciu wpływa ona na wzmacnianie procesu empowermentu. Udział różnych podmiotów w procesie ewaluacji pozwala na:

- pogłębienie oceny zmian, poprzez uwzględnienie wielu perspektyw,
- wprowadzenie bardziej celowych, kreatywnych i realistycznych korekt do przyszłej pracy,
- uwiarygodnienie zmiany.

Tym samym stwarza szansę na przekonanie innych osób, instytucji, władz, że podejmowane działania mają sens i warto je multiplikować. Bezpośrednim uczestnikom pozwala lepiej zrozumieć cały proces i utożsamić się z nim i jego celami (uznać je za własne). Jest dla nich płaszczyzną zdobywania wiedzy i umiejętności, które mogą być wykorzystywane w dalszej pracy na rzecz rozwoju danej społeczności.

Pewną trudnością w ewaluacji uczestniczącej jest to, że udział różnych podmiotów może skutkować tym, że będą pojawiać się różnorodne, często odmienne podejścia, które wprowadzą chaos. Żeby temu zapobiec należy już na początku wspólnie przepracować cel ewaluacji i kryteria sukcesu (wskaźniki) oraz zbudować wspólne podejście od ewaluacji jako procesu wspólnej edukacji.

4. Przedmioty ewaluacji w organizowaniu społeczności lokalnej

Działania realizowane w ramach organizowania społeczności lokalnej są ukierunkowane na budowanie/wzmacnianie potencjału społeczności lokalnej, który jest szansą nie tylko na przetrwanie, ale również rozwój. **Celem jest budowanie społeczności:**

- **uczącej się**, której uczestnicy poprzez swoją aktywność zwiększają własną wiedzę oraz umiejętności,
- **sprawiedliwej** stojącej na straży praw obywatelskich oraz równości szans,
- **aktywnej**, w której ludzie angażując się w różnego rodzaju działania, organizację, nabywają coraz większą pewność siebie,
- **wpływowej**, która ma głos i wpływ na podejmowanie decyzji w sprawach dotyczących zarówno jej samej jak i szerszej społeczności,
- **sprawnej ekonomicznie**, która stwarza miejsca pracy dla swoich członków,
- **wspomagającej**, która zna potrzeby i rozwija usługi zaspakajające te potrzeby,
- **ekologicznej**, czyli przejmującej odpowiedzialność za środowisko naturalne,
- **bezpiecznej**, w której ludzie nie mają poczucia zagrożenia przemocą, czy też przestępczością,
- **przyjaznej**, w której ludzie dobrze się czują.

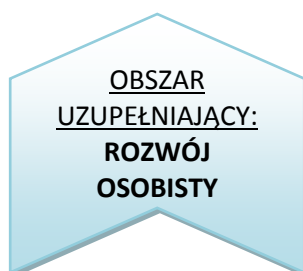
W procesie budowania/wzmacniania potencjału społeczności lokalnej ewaluacji podlegają dwa podstawowe, wzajemnie na siebie zachodzące obszary, którymi są:

- **konkretne działania** (będące środkiem do osiągnięcia zmian w drugim obszarze oraz obszarze uzupełniającym) **i ich wymierne rezultaty**,
- **wymiary empowerment**, stanowiące najważniejszy przedmiot ewaluacji.

Obszarem uzupełniającym jest ewaluacja rozwoju osobistego. Należy jednak podkreślić, że osobisty rozwój nie jest bezpośrednim celem organizowania społeczności lokalnej. Jednak ze względu na to, że wiele realizowanych w społeczności działań, w szczególności o charakterze edukacyjnym ma na niego wpływ, a jakość danej społeczności zależy od jakości jej składników, obszar ten nie może zostać pominięty. Nie powinien jednak być traktowany jako podstawowy przedmiot ewaluacji, ale jako obszar ją uzupełniający.

PRZEDMIOTY EWALUACJI W OSŁ

1. Konkretny rezultat działań

Pierwszym obszarem badania dowodów zmiany są konkretne rezultaty, będące efektem wspólnie realizowanych działań aktywizacyjnych, integracyjnych oraz edukacyjnych.

W tym zakresie dowodami zmiany będą np.:

- wybudowany wspólnymi siłami plac zabaw, czy też wymalowane klatki schodowe,
- ilość wydarzeń o charakterze integracyjnym,
- zorganizowany punkt informacyjny,
- cykl warsztatów dla rodziców poświęcony tematyce rozwiązywania problemów wychowawczych.

Nie ulega wątpliwości, że wskazane powyżej przykłady stanowią konkretny, wymierny przykład zmiany, ponieważ:

- nie było placu zabaw i a teraz jest, co wpłynęło na wypełnienie luki w braku miejsc spędzania czasu wolnego dla dzieci, było brudno na klatkach – jest czysto, wpływa to na poprawę estetyki a mieszkańcom przyjemniej żyje się w czystym otoczeniu,
- nie było wcześniej żadnych imprez, które umożliwiały by wzajemne poznanie i wspólną zabawę, teraz w ciągu roku odbywają się np.: dwa tego rodzaju wydarzenia i dzięki temu mieszkańcy mogą zawrzeć nowe znajomości lub podtrzymać stare oraz przyjemnie spędzić czas,
- mieszkańcy nie znali swoich praw i uprawnień, teraz mają możliwość ich poznania, ponieważ powstał punkt, w którym mogą uzyskać informacje na ten temat,
- rodzice nie mieli możliwości podnoszenia swoich umiejętności wychowawczych, więc taką możliwość im dano poprzez zorganizowanie warsztatów.

Jednak sam fakt, że określone działania miały miejsce i że brała w nich udział określona liczba osób nie jest wystarczającym dowodem zmiany. Refleksyjny praktyk, jakim powinien być organizator społeczności lokalnej, poza wskazaniem rodzaju i liczby działań, czy też ilości osób w nich uczestniczących powinien poszukiwać odpowiedzi na takie pytania jak: co to zmieniło w ludziach w społeczności, na ile poprawiło to funkcjonowanie społeczności jako całości, jak i jej poszczególnych składników. I tak w nawiązaniu do powyższych przykładów należy szukać odpowiedzi na przykład na następujące pytania:

- w jaki sposób powstanie placu, malowanie klatek wpłynęło na zmianę funkcjonowania społeczności, na ile poprawiło jakość jej życia, co świadczy o tym, że tak się stało,
- na ile udział w imprezach poprawił stan relacji międzyludzkich,
- co wynika z tego, że mieszkańcy poznali swoje prawa, jak to wykorzystują w codziennym życiu.
- co zmieniło się w rodzinach, dzięki temu, że rodzice uczestniczyli w warsztatach podnoszących ich umiejętności wychowawcze.

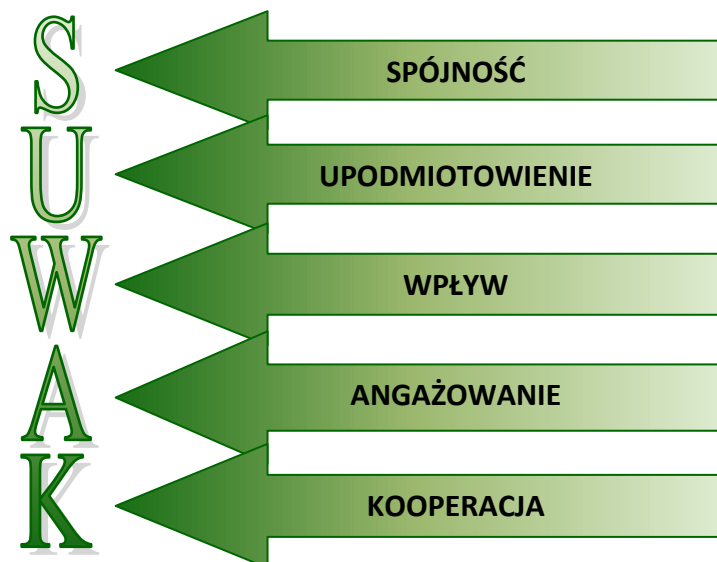
Oznacza to, że wskazanie jedynie konkretnych, twardych efektów działań nie jest wystarczającym dowodem zmiany. Ewaluacji musi zostać zatem uzupełniona o badanie zmiany w obszarze empowermentu oraz rozwoju osobistego.

2. Wymiary empowermentu

Empowerment (wzmacnianie), będący przeciwieństwem bezsilności, jest procesem upodmiotowienia, podczas którego jednostki, grupy, organizacje i społeczności zwiększają/osiągają panowanie i kontrolę nad własnym życiem oraz stają się aktywnymi uczestnikami życia społecznego, podejmującymi działania zmierzające do poprawy sytuacji własnej, jak i całej wspólnoty. Empowerment jest zarówno procesem (oznacza ułatwienie, umożliwianie i/lub promowanie zdolności do optymalnego oraz kompetentnego funkcjonowania), jak i rezultatem, czyli stanem ostatecznym, oznaczającym uzyskanie siły (mocy), która sprawia, że osoby, grupy, instytucje lub społeczności mogą walczyć o wzmocnienie. Empowerment obejmuje zarówno wymiar indywidualny, jak i zbiorowy. Pierwszy wiąże się z działaniami i procesami, których celem jest zwiększenie kontroli jednostki nad własnym życiem, wiary w siebie i swoje możliwości oraz wyposażenie/wzbogacenie jej wiedzy, kompetencji i umiejętności. Wymiar strukturalny odnosi się natomiast do struktur społecznych oraz barier i relacji wpływów, które podtrzymują różnicowanie i niesprawiedliwości, obniżając tym samym szanse na przejęcie

kontroli nad własnym życiem. Jest celem samym w sobie, chodzi bowiem o to, by grupy/społeczności pozbawione możliwości sprawczych wydobyły się z tego stanu i stały się zdolne do ustanawiania oraz odbudowywania swojego statusu jako równoprawnych, kompetentnych obywateli w społeczeństwie. Empowerment ma zarówno wymiar subiektywny, jak i obiektywny, co oznacza, że obejmuje zarówno poczucie, jak i realne poszerzanie zakresu „sprawstwa”, rozumianego jako poczucie kontroli wewnętrznej, czyli świadomości tego, że kolejne zdarzenia są bezpośrednio związane z określonym działaniem podmiotu w tych zdarzeniach uczestniczącego.

Wymiary empowermentu są niezwykle znaczące dla rozwoju społeczności lokalnej, ponieważ jak SUWAK nie tylko łączą poszczególne elementy w spójną całość, ale również umożliwiają otwarcie na szerszą społeczność. W organizowaniu społeczności lokalnej wyróżnia się pięć podstawowych wymiarów empowermentu, które wzajemnie na siebie zachodzą i przenikają się. Od ich poziomu zależy siła i sprawczość społeczności lokalnej. Im jest on wyższy tym dany podmiot jest silniejszy i posiada wyższą moc sprawczą, co umożliwia i ułatwia dokonywanie zmian społecznych i rozwój, zarówno poszczególnych składników danej społeczności, jak również społeczności jako całości oraz tworzy warunki do wychodzenia na zewnątrz i łączenia się z innymi systemami, z szerszą społecznością.

WYMIARY EMPOWERMENTU

OBSZARY REFLEKSJI		Przykładowe pytania pomocnicze
Spójność	POZIOM SZACUNKU: szacunek do siebie i innych ludzi , zwłaszcza słabszych, „innych”.	– Czy ludzie mają szacunek do siebie i innych ludzi, czy szanują ludzi „innych” od siebie? Co świadczy o tym, że tak jest lub nie jest?
	POZIOM WRAŻLIWOŚCI: wrażliwość na drugiego człowieka/innych ludzi, w szczególności słabszych, znajdujących się w niekorzystnej sytuacji.	– Czy mieszkańcy są wrażliwi na sytuację/potrzeby innych członków społeczności? Co świadczy o wrażliwości lub jej braku? – Czy wspomagają słabszych, ludzi w potrzebie? Jakie są na to dowody? – Stopień empatii?
	POZIOM DBAŁOŚCI O RÓWNOŚĆ SZANS: poszanowanie różnorodności, włączanie grup słabszych/marginalizowanych do życia społeczności.	– Czy zauważalna jest dbałość o zachowanie równości szans i włączanie wszystkich osób, grup, bez względu na ich cechy, czy też dysfunkcje w życie społeczne? Co wskazuje na to, że tak jest lub nie jest? – Na ile ludzie są otwarci na „innych”?
	POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI DO DANEGO MIEJSCA: poczucie tożsamości z miejscem, z ludźmi.	– Czy ludzie są zadowolenie z bycia członkiem danej społeczności? Czy się nią utożsamiają z miejscem, z ludźmi? Co świadczy o tym, że tak jest lub nie jest?
Upodmiotowienie (podmiotowość)	POZIOM WIARY W SIEBIE: wiara w siebie i swojej możliwości, poczucie sprawstwa.	– Czy przedstawiciele społeczności wierzą w siebie, swoje możliwości, w to, że mogą wpłynąć na zmianę zarówno swojej sytuacji, jak i sytuacji w społeczności? Co świadczy o tym, że tak jest lub nie? – Czy mają poczucie sprawstwa? Co wskazuje na to, że tak jest lub nie jest?

	<p>POZIOM SAMOOCENY: zdolność ludzi do samooceny swoich mocnych i słabych stron jako człowieka i obywatela</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Jaką ludzie mają samoocenę? Co wskazuje, że samoocena jest wysoka lub niska? – Czy potrafią wskazać nie tylko słabe, ale przede wszystkim mocne strony? Co dowodzi, że mają taką zdolność lub nie?
	<p>POZIOM GOTOWOŚCI NA ZMIANĘ I POCZUCIA ODPOWIEDZIALNOŚCI: zdolność i determinacja do zmiany i wzięcia na siebie odpowiedzialności.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Czy ludzie są gotowi i zdolni do podjęcia działań ukierunkowanych na zmianę, nie tylko swojej sytuacji, ale także sytuacji w swojej społeczności? Co na to wskazuje? – Czy są gotowi wziąć na siebie odpowiedzialność za swój los oraz los wspólnoty, w której toczy się ich życie? Co świadczy o tym, że tak jest lub nie jest?
Wpływ	<p>POZIOM POCZUCIA WPŁYWU: możliwości wpływu na sytuację, zmianę usług.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Czy mieszkańcy mają poczucie, że mogą wpłynąć na zmianę niekorzystnej sytuacji, zmianę usług? Co wskazuje na to, że tak jest lub nie? – Czy mają poczucie wzrostu kontroli nad losem społeczności? Czym to się objawia?
	<p>POZIOM DECYZYJNOŚCI: udział w procesach decyzyjnych.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Czy społeczność (jej przedstawiciele) uczestniczy w procesach decyzyjnych dotyczących ich społeczności, kreowania lokalnej polityki? Jakie są na to dowody, że tak jest lub nie? – Czy mają możliwość uczestnictwa w procesach decyzyjnych? Co świadczy o tym, że tak jest lub nie jest? – W jakim stopniu ludzie odczuwają, że mają wpływ na decyzje dotyczące ich społeczności? – Jaki jest wskaźnik osób/grup, które mają poczucie wpływu na decyzje?
Angażowanie	<p>POZIOM MYŚLENIA WSPÓLNOTOWEGO: zdolność ludzi do zmiany myślenia z „ja” na „my”.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Czy mieszkańcy utożsamiają się ze społecznością? Czy myślą w kategoriach „my”, „nasza”, czy też jedynie myślą o sobie? Co o tym świadczy?

		<ul style="list-style-type: none"> - W jaki stopniu czują się członkami danej wspólnoty? - Czy czują, że należą do wspólnoty? Co o tym świadczy? - Czy uczestniczą w lokalnych wydarzeniach? Czy włączają się działania grup/komitetów/związków/partii? Jeśli tak na czym ich udział polega?
	POZIOM ZAUFANIA: nastawienie ludzi do siebie i innych w kategoriach zaufania	<ul style="list-style-type: none"> - Jak ludzie są do siebie nastawieni? - Na ile są na siebie otwarci? - Czy mają do siebie zaufanie? Co wskazuje na to, że tak jest lub też nie? - W jaki stopniu ludzie w swoich działaniach biorą pod uwagę interesy innych ludzi? - Na ile ludzie ufają instytucjom/organizacjom/władzy?
	POZIOM RELACJI: kontakty społeczne, relacje interpersonalne, komunikowanie wzajemne.	<ul style="list-style-type: none"> - Jak kształtują się relacje w społeczności między poszczególnymi osobami oraz grupami? - Jakie kontakty ludzie ze sobą utrzymują? Częstotliwość tych kontaktów. - Jak wygląda wzajemne komunikowanie się?
	POZIOM ŚWIADOMOŚCI PROBLEMÓW/POTRZEB: zdolność o określania potrzeb i problemów.	<ul style="list-style-type: none"> - Czy mieszkańcy mają świadomość swoich potrzeb i problemów? Co o tym świadczy? - Czy posiadają umiejętności w zakresie określania potrzeb i problemów?
	POZIOM MOTYWACJI: chęć do podejmowania działań ukierunkowanych na rozwiązywanie istniejących problemów, na zmianę sytuacji.	<ul style="list-style-type: none"> - Czy ludzie są zmotywowani do tego, żeby włączyć się we wspólne działania? Co wskazuje na to, że tak jest lub nie jest? - Jaki jest stopień motywacji na linii między egoizmem a altruizmem?

	<p>POZIOM GOTOWOŚCI ORAZ ZDOLNOŚCI DO PODEJMOWANIA WSPÓLNYCH DZIAŁAŃ: zdolność i gotowość do wspólnego rozwiązywania problemów, wzorce radzenia sobie z trudnymi sprawami/problemami, załatwienia trudnych spraw.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Czy ludzie są gotowi i zdolni do podjęcia działań ukierunkowanych na zmianę? Co świadczy o tym, że tak jest lub nie jest? - Czy są zdolni do zmierzenia się z problemami? Co na to wskazuje? - W jaki sposób i w jakim zakresie angażują się we wspólne działania? - Jakie są formy zaangażowania w działania na rzecz wspólnego dobra?
<p>Kooperacja (współpraca, współdziałanie)</p>	<p>POZIOM SIECI: powiązania/współdziałanie pomiędzy mieszkańcami, mieszkańcami a instytucjami/organizacjami/władzą, między lokalnymi instytucjami/organizacjami (chodzi zarówno o poziom powiązań wewnętrznych, jak i zewnętrznych).</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Czy w społeczności pojawiają się sieci współpracy? Co na to wskazuje? - Czy współpraca ma miejsce wyłącznie w ramach danej wspólnoty, czy też rozwija się na również na zewnątrz? Jakie są tego przejawy? - Czy można uznać, że społeczność jest zsieciovana, dobrze połączona? - Co świadczy o tym, że tak jest lub nie jest? - Na ile sile są te więzi/sieci?
	<p>POZIOM OTWARTOŚCI i GOTOWOŚCI NA WSPÓLPRACĘ: otwartość głównych aktorów na zmianę oraz podejmowanie wspólnych działań.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Czy poszczególni aktorzy (mieszkańcy, lokalne instytucje/organizacje/, władza) są otwarci na podejmowanie działań ukierunkowanych na zmianę? Jakie są na to dowody? - Czy są gotowi na międzyinstytucjonalną współpracę? Co świadczy o tym, że tak jest lub nie jest? - Czy są zdolni do wypracowywania wspólnych rozwiązań, zwłaszcza długofalowych i podejmowania wspólnych działań? Co na to wskazuje? - Czy są gotowi i zdolni do podejmowania współpracy na zasadach partnerskich? Co świadczy o tym, że tak jest lub nie jest?

Uzupełniającym obszarem ewaluacji jest osobisty rozwój poszczególnych osób. Obszar ten, jak zaznaczono powyżej, nie należy do podstawowych celów organizowania społeczności lokalnej, jednak nie powinien zostać pominięty. Powodem tego jest to, że realizowane działania, zwłaszcza ze sfery edukacyjnej są kierowane do konkretnych osób i mają na celu zwiększenie ich osobistych umiejętności i kompetencji. Dlatego też w procesie ewaluacji należy również zbierać materiały/informacje, które wskażą, czy zaszła zmiana w podmiotach indywidualnych, na czym ona polega i jaki ma wpływ na ich osobiste funkcjonowanie oraz jaki pożytek z tego ma społeczność lokalna.

Szukanie dowodów zmiany w zakresie osobistego rozwoju wiąże się poszukiwaniem odpowiedzi na przykład na takie pytania jak:

- W jakim zakresie zwiększona została wiedza i umiejętności?
- Na ile wzrost wiedzy i umiejętności wpłynął na poprawę jakości życia tych podmiotów oraz ich rodzin?
- Czy udział dziecka w zajęciach świetlicy rozwinął jego zainteresowania, czy wpłynął na poprawę wyników w nauce?
- Na co wpłynęło poznanie praw i uprawnień? W jaki sposób jest to wykorzystywane?
- Czy podniesiona aktywność zaowocowała wzrostem aspiracji osobistych i podjęciem działań, zmierzających do poprawy sytuacji rodzinnej?
- Na ile zmieniła się samoocena i wiara w swoje możliwości? W czym to się przejawia?

W procesie ewaluacji organizator społeczności lokalnej musi poszukiwać dowodów zmiany w trzech wskazanych wymiarach, pamiętając jednak o tym, że są ze sobą ściśle połączone i jedno działania może przynieść zmianę zarówno w obszarze konkretnych rezultatów, w rozwoju osobistym poszczególnych osób, jak i w kilku wymiarach empowermentu społeczności. I tak np.: w przypadku zainicjowanej grupy obywatelskiej, której celem jest zbudowanie boiska do piłki nożnej dowodami zmiany mogą być np.:

w wymiarze konkretnych rezultatów:

- powstanie jednej grupy obywatelskiej, składające się np.: z siedmiu osób,
- powstanie boiska do gry w piłkę nożną,
- wyłonienie się jednego lidera,

w wymiarze empowermentu:

- zwiększył się poziom gotowości i zdolności do rozwiązywania problemów, na co dowodem jest fakt, że siedem osób zgłosiło się do grupy i wspólnie pracowało, dzięki czemu powstało boisko,

- nastąpiła zmiana jeśli chodzi o relacje: dowodem na to są wypowiedzi członków grupy, którzy stwierdzili, że wcześniej znali się tylko z widzenia, a teraz dzięki wspólnej pracy zaprzyjaźnili się i zaczęli się ze sobą spotykać; organizator zaobserwował ponadto, że członkowie grupy przynajmniej raz w tygodniu przychodzą na boisko ze swoimi rodzinami i wspólnie spędzają ze sobą czas,
- zwiększył się poziom motywacji, dowodem w tym zakresie jest fakt, że trzy osoby z grupy, która budowała boisko zgłosiła inicjatywę zrobienia ławeczek przy boisku,

w wymiarze rozwoju osobistego:

- jedna z osób pracująca przy budowie boiska powiedziała organizatorowi, że ta praca była dla niej bardzo ważna, ponieważ dzięki niej uwierzył, że coś może, że coś potrafi, bo do tej pory wydawało mu się, że do niczego się nie nadaje i dlatego nawet nie próbował szukać pracy, a teraz może zacząć to robić.

Oczywiście zmiany w wymiarze osobistego rozwoju, czy też empowermentu mogą być zupełnie inne niż wskazane powyżej. Mogą również nie pojawić się wcale i jedynym efektem może być boisko oraz jednorazowa aktywność osób, które włączyły się w jego budowę. Ale żeby to stwierdzić trzeba na bieżąco monitorować proces i zbierać dowody dokumentujące zmianę lub jej brak. I na tej podstawie wprowadzać korekty do planów działania. Ważne przy tym jest zwracanie uwagi zarówno na aspekt pozytywny, jak i negatywny, ponieważ np.: zainicjowanie grupy dla osób niepełnosprawnych może skutkować tym, że obserwowalny jest wzrost poziomu zaufania, budowania pozytywnych relacji, współdziałania, ale ma to miejsce wyłącznie w obrębie grupy. Natomiast jej członkowie nie utrzymują żadnych relacji z szerszą społecznością, nie uczestniczą w żadnych wydarzeniach lokalnych, co nie wpływa pozytywnie na proces empowermentu społeczności lokalnej.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że wskazane powyżej przedmioty ewaluacji dotyczą zarówno społeczności o charakterze terytorialnym jak i kategoryalnym. Organizator społeczności lokalnej musi zawsze pamiętać, że jego praca nie może ograniczać się do pracy wyłącznie z określoną grupą, traktując ją w oderwaniu od społeczności terytorialnej, której jest składnikiem. Takie podejście nie wpływa bowiem na zwiększanie wymiarów empowermentu społeczności.

5. Etapy ewaluacji w OSL

Ewaluacja w organizowaniu społeczności lokalnej jest procesem, składającym się z pięciu podstawowych kroków. Taki schemat obowiązuje zarówno w przypadku dokonywania oceny całego procesu pracy w danej społeczności, jak i wycinkowych działań realizowanych w określonym miejscu i czasie.

Ewaluację można porównać do pieczenia ciasta:

KONTEKST:

- dziecko obchodzi swoje 7 urodziny, na które zaprosiło 10 osób.

STAN WYJŚCIOWY:

- są pieniądze na zakup składników oraz opłacenie kosztów pieczenia,
- są składniki,
- jest przepis,
- jest piekarnik do pieczenia, blacha oraz naczynia i mikser do wyrabiania ciasta,
- mama jest zmotywowana do tego, żeby upiec ciasto,
- mama posiada umiejętności pieczenia ciasta.

PROCES:

- zakup składników,
- odmierzanie składników,
- mieszanie składników,
- pieczenie ciasta w piekarniku.

STAN WYJŚCIOWY:

- upieczone ciasto, które można ocenić pod kątem ilościowym (waga, rozmiar), jak i jakościowym (np.: smak, zapach).

DOWODY SUKCESU:

- zadowolenie mamy z tego, że ciasto jej się udało i że smakowało dzieciom,
- zwiększenie wiary mamy w swojej umiejętności w zakresie pieczenia ciast,
- zadowolenie dzieci, ponieważ ciasto było smaczne, a ponadto zaspokoilo ich głód,
- mamy dzieci uczestniczących w przyjęciu poprosiły o przepis na ciasto, ponieważ bardzo smakowało ono ich dzieciom,
- jedna z mam wysłała przepis do gazetki publikującej sprawdzone przepisy,
- u jednego z dzieci wystąpiły dolegliwości żołądkowe (rezultat niezamierzony) – bliższa analiza tej sytuacji pozwoliła ustalić, że dziecko to było uczulone na jeden ze składników ciasta i nie powiedziało o tym wcześniej.

KROK I – planowanie (przygotowanie do ewaluacji)

Pierwszy krok w procesie ewaluacji wiąże się z planowaniem i powinien być połączony z etapem przygotowywania się organizatora społeczności lokalnej do pracy w danej społeczności. Do ewaluacji należy się bowiem przygotować przed przystąpieniem do

działań. Jest to konieczne dlatego, że tylko takie podejście umożliwia prowadzenie oceny skuteczności i efektywności od samego początku. A zatem zanim organizator zacznie zbierać dowody zmiany musi najpierw określić, włączając w ten proces lokalnych aktorów:

- **stan wyjściowy**, czyli jaka jest sytuacja danej społeczności w momencie wejścia do niej organizatora społeczności lokalnej, jakie są jej potrzeby, problemy, co jest ich przyczyną, jakie są zasoby oraz potencjał danego podmiotu, z uwzględnieniem wymiarów empowerment,
- **co należy zmienić, do czego dążyć**, wiąże się to z określeniem celów krótko i długofalowych oraz efektów, jakie powinny się pojawiać dzięki interwencji podjętej przez organizatora społeczności lokalnej,
- **co można/należy zrobić, żeby zmienić daną sytuację**, rozwiązać dany problem, czy też zaspokoić określoną potrzebę i dlaczego należy to zrobić; wiąże się to z określeniem rodzajów i sposobów działań, jakie należy podjąć, żeby osiągnąć założone cele i rezultaty oraz zasobów: ludzkich, instytucjonalnych, finansowych, jakie będą potrzebne, żeby możliwa stała się realizacja założeń,
- **jak mierzyć postęp, czyli jakie będą dowody zmiany**, co wiąże się z określeniem tego jakie informacje/materiały należy systematycznie zbierać, żeby na bieżąco dokumentować postęp w procesie zmiany, żeby móc pokazać, że proces OSŁ idzie w dobrym kierunku i że działania wpływają na zmianę niekorzystnej sytuacji wraz z określeniem jaka jest to zmiana i co na nią wskazuje (należy pamiętać, że wskaźniki powinny być proste i zrozumiałe, bo to ułatwi zarówno ich zbieranie jak i analizę).

W procesie planowania należy uwzględniać cały kontekst, w którym umiejscowiona jest społeczność, w której będą prowadzone działania, czy jest to np.: wieś, peryferia miasta, czy też jego centrum. Kontekst ma bowiem wpływ na aktywność, funkcjonowanie danej społeczności i jej podejście do zmiany. Jego dokładana analiza umożliwi realistyczne planowanie, uchroni przed wyznaczaniem zbyt wysokiej poprzeczki, której przekroczenie nie jest możliwe, przynajmniej w krótkim czasie. Kontekst może ulegać zmianie w trakcie pracy, co wskazuje na to, że musi on również być monitorowany, żeby uwzględniać zmiany w tym zakresie i wykorzystywać je w procesie planowania dalszych działań.

KROK II – zbieranie dowodów zmiany

Zbieranie dowodów zmiany należy do kluczowych elementów procesu ewaluacyjnego. Wiąże się on z poszukiwaniem i systematycznym gromadzeniem informacji, materiałów,

które zostały zaplanowane podczas pierwszego etapu, stanowiących dowód na to, że pojawiał się postęp/zaszła zmiana i na czym ona polega. Dzięki nim możliwe będzie udokumentowanie tego, że cele krótko, średnio i długoterminowe oraz rezultaty zostały osiągnięte. Do podstawowych dowodów zmiany, które powinny być zbierane w procesie ewaluacji zaliczamy:

- **liczby**, np.: liczba osób, które włączyły się w działania obywatelskie, przystąpiły do grupy samopomocowej, uczestniczyły w zajęciach świetlicy, włączyły się w działania wolontarystyczne, ilość powstałych grup, frekwencja na spotkaniach obywatelskich, czy też lokalnych wydarzeniach, liczba partnerów, liczba lokalnych liderów, ilość osób biorących udział w warsztatach,
- **opinie, poglądy, doświadczenia ludzi**, np.: ich historie prezentujące sytuację przed i po włączeniu się w OSŁ; wypowiedzi dotyczące tego co ludzie myślą, czują w związku z przystąpieniem do grupy, wolontariatu, czy wzrosła ich energia, poziom samooceny, wiedza, umiejętności; liczba kontaktów, w tym również doświadczenia partnerów,
- **fotografie, artykuły prasowe, filmy** ilustrujące sytuację danej społeczności; w przypadku tych dowodów należy pamiętać o tym, że powinny obrazować sytuację przed, w trakcie i po,
- **raporty ze spotkań, protokoły z posiedzeń** np.: partnerów, spotkań obywatelskich.

Przy zbieraniu dowodów zmiany konieczne jest posługiwanie się kilkoma (co najmniej dwoma, trzema) metodami ich pozyskiwania. Należy ponadto pamiętać, że zbierając dowody zmiany konieczne jest szukanie wiarygodnych dowodów, które w sposób jednoznaczny wskażą/potwierdzą, że pojawiał się jakiś postęp, nastąpiła zmiana. Oznacza to, że przy każdej zmianie organizator powinien odpowiedzieć sobie na pytanie: czy dany dowód jest wystarczający?

Do podstawowych metod zbierania dowodów zmiany należą:

- **badania ankietowe**, które można wykorzystać do badania poglądów i opinii szerszej społeczności,
- **wywiady pogłębione** z osobami zaangażowanymi w działania,
- **formy Feedback** np.: podczas spotkań o charakterze edukacyjnym, wydarzeń lokalnych można wykorzystać krótkie formularze zawierające pytanie dotyczące np.:

przydatności: co było najbardziej przydatne, wartościowe, a co najmniej, co należałoby zmienić,

- **grupy dyskusyjne** (grupy fokusowe), skupiające 6 – 10 osób, znajdujących się w podobnej sytuacji np.: osoby niepełnosprawne, młodzież, matki samotne, w celu omówienia ich problemów oraz sposobów rozwiązań,
- **okrągły stół**, będący spotkaniem dotyczącym określonego problemu, na które zaprasza się kilka osób, reprezentujących różne sfery życia społecznego, np.: młodzież i ich rodziców, pedagogów, przedstawicieli organizacji zajmujących się problemami uzależnień,
- **pamiętniki lub wywiady narracyjne** z osobami zaangażowanymi w działania w ramach OSŁ,
- **raporty z spotkań, warsztatów**, dokumentujące co się działo i jakie są efekty,
- **notatki prasowe** (ilość, jaki jest ich wydźwięk, czy wzrosła liczba doniesień na temat danej społeczności),
- **obserwacje**, które wiążą się z prowadzeniem dzienników, kart obserwacji, robieniem zdjęć, dokumentujących stan wyjściowy i następnie wszelkie zmiany, jakie się pojawiają, żeby możliwe stało się dokonanie oceny zmian w czasie (ważne przy tym jest to, że nie chodzi wyłącznie o dokumentowanie stanu czystości i wyglądu domów, ale także ludzi, ich zachowań, kontaktów),
- **case studium**, polegający na szczegółowym badaniu, oglądzie kilku wybranych elementów, które są związane z głównymi celami działań,
- **warsztaty/spotkania** (zdjęcia, raporty, listy, opinie, informacje zwrotne od uczestników).

KROK III – analiza dowodów zmiany

Kolejnym etapem w procesie ewaluacji jest analiza zebranych informacji, materiałów pod kątem tego czy stanowią one dowód na to, że nastąpił postęp, pojawiała się zmiana. Na tym etapie ważne jest posiadanie ramowego zakresu celów, założeń, wyników oraz wskaźników, które umożliwią analizę. Wiąże się ona z poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie: czy zebrane informacje dowodzą tego, że zaszła zmiana i jaka ona jest? Należy przy tym pamiętać, że zebrane informacje mogą wskazywać zarówno na wyniki pożądane, jak i niepożądane.

KROK IV – analiza wyników w odniesieniu do założonych celów

Na tym etapie, który jest ściśle powiązany z krokiem poprzednim dokonywana jest ocena: w jakim stopniu/zakresie zostały osiągnięte założone na wstępie cele i co się do tego przyczyniło? Co sprawiło, że osiągnięty został sukces? Jakie były przyczyny jego porażki? W tym ostatnim pytaniu należy pamiętać, że przyczyny tego, że coś nie wyszło mogą być różnorodne. Mogą być związane na przykład z tym, że:

- działania były niedostosowane do sytuacji i potrzeb mieszkańców,
- cele zostały niewłaściwie określone,
- poświęcono zbyt mało czasu na motywowanie ludzi,
- było zbyt mało zasobów,
- w społeczności miały miejsca konflikty, które zostały niezauważone lub nierozwiązane.

Poznanie przyczyn zarówno sukcesów, jak i porażek ma charakter edukacyjny i jest niezwykle znaczące z punktu widzenia dalszej pracy organizatora. Wskazuje co można powielać, ponieważ gwarantuje sukces, a czego unikać, na co uważać, żeby zminimalizować niepowodzenia.

KROK V – przygotowanie raportu i prezentowanie wyników

Ewaluacja służy uczeniu się, co oznacza, że jej wyniki powinny być szeroko upowszechniane, celem uzasadnianie idei i sensu OSŁ. Winny one być prezentowane zarówno mieszkańcom, jak i przedstawicielom lokalnych instytucji/organizacji, władzom samorządowym, szerszej społeczności oraz innym praktykom. Takie podejście wiąże się z koniecznością opracowania wyników ewaluacji (ze szczególnym uwzględnieniem dowodów zmiany), które może przybierać formę:

- raportu,
- sprawozdania,
- prezentacji,
- opisu dobrej praktyki.

Uzupełnieniem tych dokumentów powinny być fotografie, a najlepiej filmy, ponieważ wizualizacja stanowi uwiarygodnienie opisów.

Wybór formy zależy od tego – komu te wyniki będą prezentowane. Od tego kto będzie odbiorcą zależy to, jakie elementy powinny być w szczególności podkreślane. I tak np.: w przypadku władz podkreślenia wymagają dowody zmiany oraz poniesione koszty i

zaangażowane zasoby, zaś w przypadku innych praktyków ważny będzie cały proces, z uwzględnieniem zarówno sukcesów, jak i porażek.

Bez względu na formę opracowania materiał powinien mieć zwięzłą formę i być napisany w sposób jasny i czytelny. Należy przy tym pamiętać, że taki raport powinien mieć zwięzłą formę, być napisany w sposób jasny, czytelny i co najważniejsze powinien uwzględniać dowody zmiany.

Aneks 1: narzędzie pomocnicze do ewaluacji konkretnych działań/interwencji (z przykładowym wypełnieniem)

Stan wyjściowy	Opis działania/usługi/interwencji	Stan po działaniu	Dowody zmiany, co potwierdza zmianę	Co się nie udało i przyczyny tego stanu rzeczy
<p>Np.: - zły stan estetyki terenu i budynków, - mieszkańcy są nieaktywni, nie podejmują działań na rzecz rozwiązywania swoich problemów</p>	<p>Zorganizowanie spotkania obywatelskiego. Zainicjowanie grup obywatelskich: - posprzątanie terenu i posadzenie krzewów, - posprzątanie 4 klatek schodowych i pomalowanie ścian.</p>	<p>Poprawiała się estetyka terenu. Poprawiał się wygląd jednej z klatek, w przypadku drugiej jest czyściej.</p>	<p>Teren został posprzątany i posadzone zostały krzewy. Posprzątane zostały 2 klatki schodowe, w tym jedna została również pomalowana. W spotkaniu obywatelskim uczestniczyło 40 osób. Część z nich włączyła się w działania na rzecz rozwiązywania lokalnych problemów – powstały dwie grupy obywatelskie, w skład których weszło 15 osób, przy czym 5 osób wzięło udział zarówno w pracach porządkowych terenu, jak i klatek. Pojawiał się jeden lider, który zorganizował pracę.</p>	<p>Nie posprzątane zostały dwie klatki, a trzy nie zostały pomalowane. Przyczyna – brak zaangażowania mieszkańców z poszczególnych klatek spowodowała, że uczestnicy grupy obywatelskiej uznali, że nie będą pracować za kogoś.</p>

Aneks 2: narzędzie pomocnicze do ewaluacji wymiarów empowermentu, które należy wypełnić na wstępie, a następnie po analizie dowodów zmiany np.: okresowo raz na kwartał lub po zakończeniu cyklu działań (z przykładowym wypełnieniem)

Wymiary empowermentu		Ocena poziomu w skali 1 – 5: 1 – brak 2 – niski poziom 3 – średni poziom 4 – dobry poziom 5 – wysoki poziom	Przejawy	Dowód zmiany
Spójność	POZIOM SZACUNKU	1	Ludzie źle mówią o innych, nie mają szacunku dla innych.	Wypowiedzi podczas wywiadów. Obserwacja organizatorów.
	POZIOM WRAŻLIWOŚCI	1	Mieszkańcy nie są wrażliwi na potrzeby innych ludzi, uważają że każdy powinien radzić sobie sam; twierdzą, że od pomagania jest opieka społeczna.	Wypowiedzi mieszkańców oraz pracowników socjalnych.
	POZIOM DBAŁOŚCI O RÓWNOŚĆ SZANS	1	Mieszkańcy nie szanują inności, dyskryminują grupę Romów, która mieszka na tym terenie,	Wypowiedzi mieszkańców, pracownika socjalnego i policjanta. Obserwacja organizatora.
	POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI DO DANEGO MIEJSCA	2	Jedynie część mieszkańców utożsamia się z miejscem. Większość nie uważa, że jest to ich miejsce na ziemi. Brak dbałości o stan środowiska.	Wypowiedzi mieszkańców oraz księdza proboszcza. Obserwacja organizatora. Fotografie stanu terenu i budynków.
Upodmiotowienie	POZIOM WIARY W SIEBIE			
	POZIOM SAMOOCENY			

	POZIOM GOTOWOŚCI NA ZMIANĘ I POCZUCIA ODPOWIEDZIALNOŚĆ			
Wpływ	POZIOM POCZUCIA WPLYWU			
	POZIOM DECYZYJNOŚCI			
Angażowanie	POZIOM MYŚLENIA WSPÓLNOTOWEGO			
	POZIOM ZAUFANIA			
	POZIOM RELACJI			
	POZIOM ŚWIADOMOŚCI PROBLEMÓW, POTRZEB			
	POZIOM MOTYWACJI			
	POZIOM GOTOWOŚCI ORAZ ZDOLNOŚCI DO PODEJMOWANIA WSPÓLNYCH DZIAŁAŃ			

Kooperacja	POZIOM SIECI			
	POZIOM OTWARTOŚCI I GOTOWOŚCI NA WSPÓLPRACĘ			

Aneks 3: narzędzie pomocnicze do ewaluacji osobistego rozwoju (z przykładowym wypełnieniem)

Rodzaj działania, w którym uczestniczy dana osoba	Stan na wstępie	Stan po zakończeniu udziału	Dowód zmiany
Warsztaty kompetencji wychowawczych.	<p>Brak umiejętności rozmów z dziećmi.</p> <p>Brak wiedzy w zakresie rozwiązywania problemów wychowawczych.</p>	<p>Zwiększony poziom umiejętności wychowawczych.</p> <p>Poprawa sytuacji w rodzinie.</p>	<p>Testy przed i po szkoleniu.</p> <p>Wypowiedzi uczestników.</p> <p>Wypowiedzi dzieci, świadczące, że poprawiły się ich relacje z rodzicami.</p> <p>Wypowiedzi nauczycieli mówiące o tym, że rodzice bardziej interesują się wynikami w nauce dzieci, co zaskutkowało poprawą tych wyników.</p>

Aneks 4: schemat opisu dobrych praktyk

1. **Wprowadzenie:** krótka prezentacja tego, czego dana praktyka dotyczy.
2. **Tło/kontekst sytuacyjny:** krótkie nakreślenie ogólnej sytuacji społecznej, gospodarczej, politycznej i kulturowej w gminie, w której zlokalizowana jest społeczność objęta działaniami.
3. **Opis wybranej społeczności terytorialnej/kategorialnej i jej członków** (w przypadku społeczności kategorialnej należy uwzględnić jej społeczne otoczenie): charakterystyka społeczności, która powinna zawierać informacje dotyczące: granic terytorialnych, przestrzennego zagospodarowania, sytuacji ekonomicznej, społecznej, kulturowej i politycznej; cech charakterystycznych, zasobów instytucjonalnych i ludzkich (nie chodzi o dokładny opis, ale o określenie czy są, jakie sfery reprezentują, jakie mają znaczenie dla społeczności) oraz informacje o członkach danej społeczności – ich cechach społeczno - demograficznych.
4. **Problemy/potrzeby:** opis powinien zawierać informacje na temat problemów i potrzeb mieszkańców, z uwzględnieniem wymiarów empowermentu oraz sposobów pozyskiwania danych, czyli kto zdefiniował problemy, sposób docierania do respondentów oraz zastosowane metody i techniki badawcze. Informacje w tym zakresie powinny być dokładne, ponieważ będą stanowić punkt odniesienia do rezultatów, czyli opisu tego: jak zaszła zmiana na skutek podejmowanych działań. Opis w tej części powinien kończyć się wyborem problemu/problemów, które zostały wybrane do „przepracowania” z podaniem argumentów – dlaczego właśnie on/one.
5. **Partnerzy:** opis powinien zawierać informacje jakich partnerów wybrano do realizacji działań i dlaczego właśnie ich. Jeśli w działaniach nie było partnerów – należy wyjaśnić dlaczego tak było.
6. **Realizowane działania:** opis powinien zawierać informację dotyczące tego – jakie były działania i kto był w nie zaangażowany i jaka była rola poszczególnych podmiotów (z uwzględnieniem zarówno przedstawicieli społeczności lokalnej, jak i samego organizatora oraz partnerów i ich roli w danym w danym działaniu), czyli co, kto i jaka była jego rola. Działania należy przedstawić chronologicznie.
7. **Wyniki prowadzonych działań:** opis powinien zawierać informacje na temat osiągniętych rezultatów twardych i miękkich (uwzględniające konkretne działania, wymiary empowermentu i rozwoju osobistego), czyli wszelkich korzyści, jakie przyniosły realizowane działania: podmiotom bezpośrednio zaangażowanym w

działania, zarówno samym mieszkańcom, jak i partnerom oraz szerszej społeczności. Należy opisać rezultaty/korzyści zarówno krótkoterminowe, jak i długoterminowe oraz korzyści wewnętrzne, jak i zewnętrzne. Ponadto wskazać, jakie dowody wskazują na pojawienie się wskazanych korzyści (co na to wskazuje, jak badano, zaobserwowano zmianę).

8. **Przeszkody, na jakie natrafiono podczas realizacji:** chodzi o wskazanie trudności/barier, jakie pojawiły w trakcie realizacji przedsięwzięcia oraz sposoby ich rozwiązania.
9. **Raportowanie i promocja:** opis powinien zawierać informację na temat raportowania i monitorowania prowadzonych działań (od badań, planowania, aż po zakończenie) oraz sposób promowania realizowanych działań.
10. **Refleksje organizatora społeczności lokalnej:** inne informacje, które nie znalazły się we wcześniejszym opisie, refleksje organizatora społeczności lokalnej na temat realizacji opisywanego przedsięwzięcia, uwagi dotyczące tego co było prawidłowe, pozytywne + ewentualne uwagi dotyczące tego, co można by zrobić inaczej oraz plany na przyszłość dotyczące pracy w opisywanej społeczności.

Na podstawie poniżej wymienionych materiałów źródłowych opracowała: Barbara Bąbska

Materiały źródłowe:

- ABCD – Achieving Better Community Development: www.cdf.org.uk
- Alan Black, Philip Hughes Edith Cowan University A report to the Department of Family and Community Services, The identification and analysis of indicators of community strength and outcomes, 2001: <http://ssrn.com/abstract=1729048>
- A manual for Learning Evaluation and Planning in Community Learning and Development LEAP The Scottish Government, Edinburgh 2007: www.scotland.gov.uk
- Jill Beford, Czym jest empowerment społeczności lokalnej: www.cdx.org.uk
- A Participatory Model for Evaluating Social Programs: www.irvine.org/assets/pdf/pubs/evaluation/Eval_Social.pdf
- Danny Burns, Marilyn Taylor, Auditing community participation An assessment handbook: <http://www.policypress.org.uk>

- S. Croft, P. Beresford, Empowerment, [w:] Davies M., The Blackwell Encyclopaedia of Social Work, Blackwell Publishers, Oxford
- DiCE (Dimensions of Community Empowerment): www.changesuk.net
- Delivering Outcomes In Community Learning And Development: Current Issues For Outcome-Focussed Practice In Community Capacity Building Full Report The Scottish Government, Edinburgh 2008; www.scotland.gov.uk
- Brenda DuBois i Karla K. Miley, Praca socjalna zawód, który dodaje siłę, Katowice 1999
- Evaluating Your Community Development Activities A Guide for Volunteers, Community Development Workers and Communities First Co-ordinators in Wales, 2005
- Evaluation Support Guide 1.1 Clarifying your Aims, Outcomes and Activities: : www.evaluationsupportscotland.org.uk
- Ewa Marynowicz-Hetka, Pedagogika społeczna tom 1 i 2, Warszawa 2007
- Katarzyna Ornacka, Rola ewaluacji w pomocy społecznej w: Joanna Staręga Piasek i Agnieszka Hryniewiecka (red.), O potrzebie ewaluacji w pomocy społecznej, Warszawa 2008
- Diana Parkinson I Avan Wadia for Charities Evaluation, Assessing Change Developing and using outcomes monitoring tools, 2010: www.ces-vol-org.uk
- Ramowy model środowiskowej pracy socjalnej/organizowania społeczności lokalnej, dokument powstały w ramach projektu „Tworzenie i rozwijanie standardów usług pomocy i integracji społecznej, zaakceptowany przez MPiPS w 2011 roku
- Cristina de Robertis i Henri Pascal, Postępowanie metodyczne w pracy socjalnej z grupami i ze społecznościami, Katowice 1999
- Self-evaluation for quality improvement How Good is Our Community Learning and Development?, HM Inspectorate of Education 2006: www.hmie.gov.uk
- Standardy ewaluacji: www.pte.org.pl
- Ryszard Szarfenberg, Wprowadzenie do ewaluacji programów i projektów społecznych: http://rszarf.ips.uw.edu/pdf/eval_intro.pdf
- Jerzy Szmagański, Teoria pracy socjalnej a ideologia i polityka społeczna, Warszawa 1996

- Marilyn Taylor, Derrick Purdue, Mandy Wilson and Pete Wilde, Evaluating community projects. A practical guide, Published 2005 by the Joseph Rowntree Foundation: www.jrf.org.uk
- Mandy Wilson, Wzmacniająca ewaluacja: ewaluacja empowermentu: www.cogs.uk.net